

УДК 37.091.12:62/64:004

Ребенок В.М.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ЕФЕКТИВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

У статті розглядається процес формування професійної готовності майбутнього учителя до навчально-виховної діяльності. Дослідженням встановлено, що уміння визначати мету та реалізовувати поставлені завдання у навчанні та вихованні дозволяє розкрити сукупність відносин між змістом і формою, між вузькою метою і загальною, між метою, мотивом, засобом і результатом діяльності студента у навчанні. До складу основних властивостей і характеристик, які визначають готовність до педагогічної діяльності, повинні входити: спрямування особистості, суспільна активність, принциповість, педагогічний професіоналізм, організаторські, комунікативні, перцептивно-гностичні, експресивні якості. Ядром професійної готовності майбутнього учителя є загально-педагогічна підготовка, яка покликана при першому наближенні моделювати і реалізовувати методологію, теорію, методіку та практику навчання і виховання майбутнього учителя.

Ключові слова: професійна підготовка студентів, педагогічна діяльність, засоби навчання, індивідуалізація, компетентність, готовність.

Актуальність дослідження. Реалізація основних стратегічних цілей, модернізації вищої освіти в Україні можлива завдяки широкому та систематичному використанню дидактичних засобів, комп'ютерної техніки і запровадженню сучасних педагогічних технологій. Ефективність застосування різноманітних методів навчання, інтенсифікація навчання значною мірою залежить від використаних засобів навчання, які дозволяють розв'язувати різноманітні дидактичні завдання: забезпечувати науковість навчання; розвивати пізнавальні інтереси й здібності студентів; забезпечувати формування міцних знань; прискорювати темпи вивчення навчального матеріалу; індивідуалізувати навчання тощо.

В останні десятиріччя перед вищою педагогічною освітою України стоїть завдання переходу до формування професіоналів, які б могли у своїй майбутній професійній діяльності поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання і практичну підготовку з постійно зростаючими вимогами інформаційного суспільства.

Основні положення щодо національної освіти і ролі педагогічних кадрів знайшли відображення у законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державній програмі "Вчитель", Концепції педагогічної освіти. У зв'язку з цим необхідною складовою професійної підготовки студентів у вищому педагогічному навчальному закладі є формування готовності майбутніх учителів до ефективного застосування засобів навчання у навчально-виховному процесі.

Аналіз основних досліджень. Проблему формування готовності майбутніх учителів до різних видів діяльності досліджували К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, П. Горностай, К. Дурай-Новакової, М. Дяченко, Л. Кандилович, М. Левітова, О. Леонтєва.

Сучасні науковці Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева пропонують модернізацію змісту освіти з урахуванням завдань формування ключових компетентностей студентів.

Готовність саме до педагогічної діяльності висвітлена у працях Л. Кондрашової, В. Сластьоніна, О. Щербакова.

Мета статті – проаналізувати процес формування готовності майбутніх учителів професійної підготовки до застосування засобів навчання у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи готовність як рису особистості, слід відзначити, що успішне здійснення конкретної діяльності залежить від відношення самого студента до цієї діяльності. Ця проблема знайшла своє відображення і часткове вирішення у багатьох працях дослідників. Психологічно відношення людини до певної діяльності є інтегральною системою зв'язків особистості з різноманітними проявами дійсності, яка визначає її дії та переживання [5].

В. Крутецький вважає готовність синтезом таких рис особистості, які визначають придатність до діяльності: активне позитивне відношення до діяльності, стійкі інтелектуальні почуття, наявність під час діяльності сприятливого для її здійснення психологічного стану, певний обсяг знань, умінь та навичок у відповідній галузі, певні психологічні особливості в сенсорній і розумовій сферах, адекватних вимогам даної діяльності [4].

П. Горностай визначає психологічну готовність особистості до професійної діяльності як цілеспрямоване вираження особистості, до складу якого входить система професійних знань, умінь, навичок, потреб, мотивів, психологічних рис, установок особистості, що дозволяють успішно здійснювати професійну діяльність оптимальними для даної діяльності засобами [1].

Останнім часом у наукових працях готовність до педагогічної діяльності розглядається комплексно. В. Сластьонін, досліджуючи структуру педагогічної діяльності як систему основних властивостей, відношень і дій, стверджує, що особистість учителя, відображаючи структуру педагогічної діяльності, є не простою сукупністю рис і характеристик, а єдиним цілісним утворенням [7].

Доцільність комплексного підходу до професійної підготовки студентів визнає Л. Кондрашова. На її думку, неправильно розглядати готовність як рису або ознаку. У своєму дослідженні готовність студентів до професійної діяльності автор трактує як складне особистісне утворення, до складу якого входять ідейні та професійні погляди, професійна спрямованість психічних процесів, педагогічний оптимізм, настроєність на педагогічну працю, здібність до переборювання труднощів, самооцінювання результатів цієї праці, потреба у професійному самовихованні, що забезпечують високу результативність педагогічної праці [3].

Отже, різноманітність у трактуванні готовності людини до певної діяльності, зокрема до педагогічної, свідчить, що формування професійної готовності – складний і тривалий процес. Тому у багатьох дослідженнях він розглядається поетапно.

М. Дьяченко і Л. Кандибович визначають три основні етапи формування готовності до певної діяльності: перший – пов'язаний з питаннями професійної орієнтації, другий – з формуванням готовності у процесі навчання, третій – підведення піку готовності до початку професійної діяльності [2].

Проблема формування готовності студентів до використання засобів навчання у сучасній школі найповніше розроблена у працях М. Духовної та Б. Сладкевича. Зокрема, у роботі "Некоторые проблемы технологии обучения" Б. Сладкевич відмічає, що навчання майбутніх учителів використанню у навчальному процесі сучасної техніки є комплексною проблемою, яка має такі складові: психолого-педагогічну, методичну і технічну. Виділено основні функції діяльності педагога при використанні ним засобів навчання. До цих функцій відносяться: проектно-конструктивна, організаторська, інформаційна, розвиваюча, контрольно-управлінська і дослідницька [6].

Б. Сладкевич зазначає, що під використанням засобів навчання зовсім не мається на увазі обов'язкова безпосередня робота педагога з технікою, бо це, скоріше всього, обов'язки обслуговуючого персоналу.

Дослідження О. Балла і О. Яковлевої показали, що майбутній учитель повинен знати педагогічні особливості і можливості екранних засобів навчання, розуміти причини впливу кінофільмів, вивчити систему раціональних методів і прийомів роботи з цими та іншими посібниками тощо [9].

З метою визначення структури та змісту готовності майбутніх учителів до використання засобів навчання у навчально-виховному процесі сучасної школи встановлено взаємопов'язані компоненти:

1. Мотиваційний (зацікавленість і позитивне ставлення до використання засобів навчання у навчально-виховному процесі, усвідомлення необхідності застосування засобів навчання і поповнення своїх знань про дидактичні можливості й методичні особливості застосування сучасних засобів).

2. Операційно-пізнавальний (знання історичних відомостей про розвиток і застосування засобів навчання у навчально-виховному процесі визначними педагогами минулого та сучасності, знання сучасних засобів навчання та методики їх застосування, здібність і потреба та необхідність постійно удосконалювати свою майстерність з питань використання засобів навчання у навчально-виховному процесі).

3. Емоційно-вольового (цілеспрямованість, самостійність, впевненість в успішному застосуванні технічних засобів, здатність зосередитися на поставленому завданні та успішному його розв'язанні).

4. Оцінювального (оцінка і самооцінка своєї готовності до використання засобів навчання у навчально-виховному процесі).

Отже, основними складовими формування готовності студентів до оволодіння засобами навчання є: засвоєння необхідних знань, умінь і навичок (психолого-педагогічних, методичних і технічних); формування позитивного відношення до навчально-виховної роботи, успішне здійснення якої на сучасному етапі багато в чому залежить від уміння ефективно застосовувати засобів навчання у відповідних ситуаціях.

У своїй діяльності людина керується ієрархією мотивів, серед яких домінуючими є смислові мотиви. Досягнення результатів діяльності можливе тільки при наявності достатньо позитивного відношення до такої діяльності або мотиву.

Відповідно до методологічного принципу провідної ролі мотивів у діяльності особистості, виокремлено позитивне ставлення майбутнього учителя до використання засобів навчання у навчально-виховному процесі як основного у структурі готовності до практичної діяльності.

Методична підготовка вчителя до використання засобів навчання передбачає [8]:

– визначення тем і розділів програми, які вимагають використання засобів навчання у різних організаційних формах навчання;

– визначення методичних прийомів, які забезпечують ефективне запровадження засобів навчання у освітньому процесі;

– уміння аналізувати та визначати необхідність використання тих чи інших дидактичних посібників (кіно– та відеоматеріалів, комп’ютерних програм тощо).

Технічна підготовка включає:

– ознайомлення із принципом дії та правилами експлуатування різноманітних засобів передачі інформації, а також її аналізу;

– вивчення технічних можливостей різноманітних засобів навчання;

– уміння самостійно виготовляти дидактичні посібники;

– ознайомлення із принципами обладнання аудиторій, лабораторій і кабінетів, оснащених технічними засобами та пристроями;

– ознайомлення із принципами конструювання технічних засобів.

Згідно кваліфікаційних характеристик, на базі яких складаються навчальні плани та визначається кількість і диференціація навчального часу попредметно, кожен студент (незалежно від обраної спеціальності) повинен набути професійних знань, умінь і навичок щодо засобів навчання і роботою на комп’ютері.

Серед цієї системи знань, умінь і навичок при оцінці рівня опанування майбутніми учителями методикою і технікою застосування засобів навчання у навчально-виховному процесі особливої уваги заслуговують [1]:

1. Знати будову і роботу навчального обладнання згідно з переліком типового обладнання спеціалізованих кабінетів і вміти ефективно його використовувати у навчально-виховному процесі.

2. Аналізувати, узагальнювати і розповсюджувати передовий педагогічний досвід з питань ефективного застосування засобів навчання та комп’ютерів у навчально-виховному процесі.

3. Систематично підвищувати власний професійний рівень і використовувати з цією метою конкретні засоби навчання та комп’ютерні засоби.

4. Знати всі види сучасних засобів навчання та їх дидактичні можливості.

5. Визначати рівень та глибину засвоєння студентами програмного матеріалу, користуватися різними методами і формами контролю знань, умінь і навичок, запроваджуючи засоби навчання та комп’ютерні засоби.

Теорія і практика свідчить, що вищий навчальний заклад може озброїти студентів досвідом і методологією наукового пізнання з тим, щоб майбутній учитель зміг із найменшими затратами часу, зусиль і додаткової праці засвоїти нову інформацію та поповнити свої знання. Майстерність викладати відноситься якраз до тих умінь учителя, які він повинен постійно удосконалювати.

Самоосвіта як складова частина готовності майбутніх учителів до використання засобів навчання складається з таких основних частин: постійне прагнення до підвищення особистого загального професійного рівня; потреба оволодіти знаннями в галузі ефективного застосування засобів навчання, усвідомлювати необхідність оволодіння засобами навчання як складовою професійної підготовки вчителя; наявність знань і умінь вивчати, організовувати, узагальнювати, переосмислювати передовий педагогічний досвід, а також історичні приклади і методичні прийоми успішного застосування засобів навчання відомими педагогами; сформованість умінь і навичок самостійної роботи з різними джерелами інформації [2].

Високі вольові якості педагога впливають на ефективність застосування ним відповідних технічних засобів у зв’язку з тим, що у своїй діяльності учитель має здібності керувати своїми діями та іншими людьми, швидко і оперативно розпочинати роботу, мобілізувати внутрішні сили, не звертати уваги на фактори, які можуть негативно впливати на виконання поставлених завдань.

Сутність оцінювального компонента готовності майбутніх учителів до ефективного застосування засобів навчання полягає в оцінці (аналізі) своєї власної діяльності, виявленні помилок, визначенні шляхів їх ліквідування та виборі методів вирішення навчально-виховних завдань.

Аналіз змісту педагогічних умінь, які складають основу формування готовності майбутніх учителів до застосування засобів навчання у навчально-виховному процесі, дозволяє виділити серед них найважливіші та об’єднати їх (традиційно) у дві групи: загально-педагогічні та експлуатаційні (технічні) вміння.

Відповідно загально-педагогічні та експлуатаційні вміння визначають готовність майбутніх учителів до застосування засобів навчання у навчально-виховному процесі. Специфіка оволодіння ЗН майбутніми учителями професійної підготовки зумовлюється особливостями навчально-виховної роботи та ефективністю застосування наочних засобів навчання й особливостях розвитку мислення студентів.

Висновки. Таке чином, використання засобів навчання у навчальному процесі в педагогічній теорії та практиці дає підстави стверджувати про педагогічну доцільність постійного розширення сфери застосування ЗН поряд з іншою наочністю. Це зумовлює потребу вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів до практичного застосування ЗН.

Сучасний стан підготовки майбутніх учителів до ефективного застосування ЗН показує, що рівень їхньої готовності до такої діяльності є недостатнім порівняно з вимогами кваліфікаційних характеристик, що негативно впливає на результативність навчально-виховного процесу.

Важливою умовою формування умінь у майбутніх учителів ефективно застосовувати ЗН є наявність такої системи, що забезпечує формування в студентів основних компонентів готовності на основі оволодіння технічними засобами, зміст яких містить: особливості сприймання аудіовізуальної

інформації та вимоги до використання статичної проєкції в навчальному закладі й педагогічні можливості звукових засобів навчання і телебачення для розвитку та виховання студентів, дидактичні можливості та особливості застосування відео інформаційних матеріалів.

Перспективи подальших досліджень удосконалення процесу сприйняття студентами засобів навчання на професійному рівні інтелектуального розвитку у навчальному процесі ВНЗ під час формування знань, умінь та навичок.

Використані джерела

1. Горностай П.П. Формирование психологической готовности старшекласников к педагогической деятельности: автореф. дис. ...канд. пед. наук / П.П. Горностай. – К., 1988. – 18 с.
2. Волинський В.П. Шляхи підвищення ефективності технічних засобів навчання на уроках / В.П. Волинський // Педагогіка. – К: Радянська школа, вип. 28. – 1989. – С. 35-40.
3. Дьяченко М.И. Психология высшей школы: Учеб. пособие для вузов / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – 2-е изд., перер. и доп. – Минск: БГУ, 1981. – 383 с.
4. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии / В.А. Крутецкий. – М.: Просвещение, 1972. – 255 с.
5. Мясищев В.Н. Проблема отношений человека и ее место в психологии / В.Н. Мясищев // Хрестоматия по психологии. – М.: Педагогика, 1981. – 120 с.
6. Сладкевич Б.Г. Технические средства обучения в педагогическом институте. – Л., 1973. – 130 с.
7. Сластенин В.А. Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы / В.А. Сластенин. – Полтава: ПГПИ, 1995. – 315 с.
8. Сухомлинский В.А. Школа и природа / В.А. Сухомлинский // Сов. педагогика, 1970. – №5. – С. 37.
9. Технічні засоби навчання / За ред. О.М. Балл. – К.: Вища школа, 1973. – 220 с.

Rebenok V.

FORMING THE READINESS OF THE FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL TRAINING FOR EFFECTIVE USING OF TEACHING MEANS

The article deals with the formation of professional readiness of teachers to educational activities. All future teacher qualities of personality which determine his readiness to professional activity should be integrated in a certain direction as an assembly of professional conduct and activity dominant motives.

The study found that the ability to define goals and implement the given tasks in education and training allows to discover the totality of relationship between content and form, between the narrow and total purpose, between purpose, motive, means and performance results of student learning. The structure of the basic properties of characteristics which determine readiness for pedagogical activity, should include: directing personality, social activity, integrity, professionalism pedagogical, organizational, communicational, perceptual-gnostical, expressive qualities. The core of professional readiness of the future teacher is general pedagogical training, which aims at a first approximation to model and realize methodology, theory, methods and practices in education of future teachers.

Key words: training of students, teaching activities, learning tools, personalization, competence, willingness.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2015